

A MAGYAR KÖNYV TÖRTÉNETE

Válogatta és szövegét írta:

KÉKI BÉLA

Szerkesztette:

RUZICKA JÓZSEFNÉ

Lektorálta:

PELEJTEI TIBOR

MAGYAR DIAFILMGYÁRTÓ VÁLLALAT, BUDAPEST, 1972

A MAGYAR KÖNYV TÖRTÉNETE

c. diaposzítív-sorozat képjegyzéke

1. Halotti beszéd és könyörgés
2. A Képes Krónika 40. és 41. lapja
3. Egy lap a Trapezuntius-kódexből
4. A budai másológyműhely könyvfestő művészei
5. Kálmáncsehi Domonkos breviariuma
6. A Victorinus-kódex aranyozott kötése
7. A Budai Krónika előszava és kolofonja. Buda, 1473.
8. Újtestamentum-fordítás. Sárvár-Újsziget, 1541.
9. Ritus explorandae veritatis . . . Kolozsvár, 1550.
Heltai Gáspár: Chronica az magyaroknak dolgairól.
Kolozsvár, 1575.

10. Melius Juhász Péter: Magyar prédikációk.
Debrecen, 1563.
Melius Juhász Péter: Herbarium. Kolozsvár, 1578.
11. Aritmetica. Debrecen, 1577.
Salamon és Markalf tréfabeszédei. Kolozsvár, 1577.
12. Károlyi Gáspár Biblia-fordítása. Vizsoly, 1590.
13. Szepsi Csombor Márton: Europica varietas.
Kassa, 1620.
14. Balassi Bálint istenes versei. Bécs, 1635.
15. Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem. Bécs, 1651.
16. Apáczai Csere János: Magyar encyclopaedia.
Utrecht, 1655.
17. Szentiványi Márton: Curiosa et selectioria . . .
Nagyszombat, 1691.
18. Pápai-Páriz Ferenc: Pax corporis. Kolozsvár, 1695.
19. Hármass istoria. Kolozsvár, 1695.

20. Sajnovics János: Demonstratio. Idioma Ungarorum et Laponum idem esse. Nagyszombat, 1772.
21. Dugonics András: Etelka. Pest, 1788.
22. Csokonai Vitéz Mihály: Dorottya. Bécs, 1816.
23. Fazekas Mihály: Lúdas Matyi. Bécs, 1817.
24. Virág Benedek: Magyar századok. Buda, 1808.
25. Kazinczy Ferenc fordításai és eredeti munkái. Pest, 1808 és 1815.
26. Vörösmarty Mihály: Zalán futása. Pest, 1825.
27. Wesselényi Miklós: Balítéletek. Bukarest, 1833.
28. A pannonhalmi Benedek-rendi apátság könyvtára. (Épült: 1824–32)
29. A sárospataki Református Kollégium könyvtára. (Épült: 1827–34)
30. Petőfi Sándor összes költeményei. Pest, 1847.
31. Arany János balladái. (Zichy M. rajzaival) Bp., 1896.

32. Madách Imre: Az ember tragédiája. (Zichy M. rajzai-
val) Bp., 1887.
33. Jókai Mór: Az aranyember. (Nemzeti díszkiadás)
Bp., 1896.
34. Mikszáth Kálmán: Beszterce ostroma. Bp., 1895.
35. Ady Endre: A magunk szerelme. Bp., 1913.
Ady Endre: Ki látott engem? Bp., 1914.
36. Babits Mihály: Herceg, hátha megjön a tél is!
Bp., 1911.
Kosztolányi Dezső: Mágia. Bp., 1912.
37. Szabó Ervin: A tőke és a munka harca. Bp., 1911 és
1919.
38. Balassi Bálint versei. Kner Klasszikusok 1. köt.
Gyoma, 1921.
A Kner-nyomda nyomdajegye. (Kozma Lajos rajza.)

39. Krúdy Gyula: A vörös postakocsi. Bp., 1913.
Krúdy Gyula: Aranykézutcai szép napok. Bp., 1926.
40. Móricz Zsigmond: Tündérbert. Bp., 1926.
Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor a lovát ugratja.
Bp., 1941.
41. József Attila: Nincsen apám, se anyám. Bp., 1928.
József Attila: Nagyon fáj. Bp., 1935.
42. Zádor István: Budapest, 1945. (Rajzok) Bp., 1946.
43. Anatole France: Nyársforgató Jakab meséi. (Hincz Gy. rajzaival) Bp., 1958.
44. Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk. (Reich K. rajzaival)
Bp., 1964.
45. Nagy László: A darázskirály. Bp., 1968.
Illyés Gyula: Abbaagyott versek. Bp., 1971.
Karinthy Ferenc: Három huszár. Bp., 1971.

46. Vegyszervizsgálat. Szerk. Kolos Ede. Bp., 1969.
Menyhárd István: Héjszerkezetek. Bp., 1970.
47. Lehoczky J. – Reichart G.: A szőlő védelme. Bp., 1968.
Ernst Jenő: Bevezetés a biofizikába. Bp., 1968.
48. László Gyula: A népvándorláskor művészete Magyarországon. Bp., 1970.
Zolnay László: Ünnepek és hétköznapi élet a középkori Budán. Bp., 1969.
49. Bartha Dénes: Beethoven és kilenc szimfóniája. Bp. 1970.
Eösze László: Kodály Zoltán élete képekben és dokumentumokban. Bp. 1971.
50. Barcsay Jenő: Művészeti anatómia. Bp., 1953.
Pogány Ö. Gábor: A magyar festészet a XX. században. D. Fehér Zsuzsa tanulmányával. Bp., 1971.

Magyarországon 1473-ban készült az első nyomtatott könyv, a Budai Krónika. A magyar írás- és könyvkultúra azonban ennél sokkal korábbi, több mint ezer éves múltra tekint vissza. Honfoglaló őseink ugyanis magukkal hozták a pogány magyarság írását, a rovásírást, amelyet a kereszténység felvételekor fölcseréltek a latin betűvel. Könyvkultúránk múltjának egyik ékes bizonyítéka a pannonhalmi Benedek-rendi apátság könyvtárának 1078-ból fennmaradt leltára. S bár a középkori Magyarországon nemcsak az egyház, hanem az államvezetés, sőt az irodalom nyelve is a latin volt, több kódexünk megőrzött magyar nyelvű szövegeket is. Közülük a legrégebbi egy gyászbeszéd, amelyet a 12. század végén jegyeztek le.

A most következő filmkockákon ettől a legrégebbi összefüggő magyar nyelvemléktől napjainkig kísérik végig a magyar könyvkultúra fejlődését.

1

A középkorban kézírással készített könyvek egyikében, a Pray-kódexben maradt fenn a legrégebb összefüggő szövegű magyar nyelvemlék: a Halotti beszéd és könyörgés. 1192 és 1195 között írhatták le. (A kéziratmásolás ellenőrzése során vörös vonásokkal jelölték meg minden mondat első betűjét. Ez az ún. rubrikálás.)

2

A Képes Krónikát I. Lajos király udvari címerfestője, Meggyesi Miklós állította össze 1358-ban. A gót betűvel írt latin nyelvű krónikát ugyanő díszítette színes miniatúrákkal és pompás kezdőbetűkkel (iniciálékkal).

3

Mátyás király parancsára Budán könyvfestő és másoló-műhely létesült 1470 táján. Itt készült a Trapezuntius szónoklattanát tartalmazó kódex másolata is. Bemutatott lapjának reneszánsz stílusú keretét a pihenő szarvas képe, aranyló vázák és indadíszek teszik megragadóan széppé.

4

A budai könyvmásoló műhely egyik művésze festette ezt a feltűnően szép iniciálét. A háttérben Visegrádot, az egykori királyi székhelyet látjuk. A 12 különös öltözetű férfi képe Mátyás király könyvfestő művészeit ábrázolja.

5

Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost megrendelésére a budai másoló-műhely gyönyörű breviáriumot ké-

szített. A kor humanistáinak világias szelleme nyilatkozott meg abban, hogy e papi zsolozsmáskönyvet vadkanvadászatot ábrázoló miniatúrával díszítették.

6

A bőrbe kötött könyvek aranyozása – keleti hatásra – csak a 15. század vége felé indult meg Európában. Egyes velencei könyveken és Mátyás király budai könyvtárának kötetein alkalmazták legkorábban. Képünkön a Victorinus-kódex aranyozott kötésének hátsó táblája.

7

1473 júniusában látott napvilágot az első Magyarországon nyomtatott könyv: a Budai Krónika. Ez volt Hess András, a Rómából Budára meghívott nyomdász műhelyének első ter-

méke. E nyomda felállításával megelőztük többek közt Angliát, Spanyolországot és a skandináv államokat is.

8

Az első Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű könyv Sylvester János Újtestamentum-fordítása volt. 1541-ben jelent meg Sárvár-Újszigeten, ahol a birtokos főúr, Nádasdy Tamás nyomdát létesített.

9

Heltai Gáspár protestáns prédikátor 1550-ben nyomdát alapított Kolozsvárt, és kinyomtatta a 13. században Váradon tartott bírósági tárgyalások tüzesvaspróbáinak a jegyzőkönyvét. Heltai Gáspár utolsó nagy írói és kiadói vállalkozása a Magyarország történetét tartalmazó Chronica

volt. Mindkét munka díszes reneszánsz címlappal jelent meg.

10

A protestantizmus terjesztését szolgálta az 1561-ben létesített debreceni nyomda is. Ebben a máig fennálló nyomdában jelentek meg 1563-ban Melius Juhász Péter debreceni református püspök bibliamagyarázó prédikációi. Herbarium című növényteni és orvostudományi munkáját azonban Kolozsvárt adatta ki.

11

A Debrecenben 1577-ben napvilágot látott Aritmetica volt az első, nyomtatásban megjelent magyar nyelvű számtankönyv. Ugyanebben az évben adta ki a Heltai-nyomda

Kolozsvárt a bölcs Salamon király és a tanulatlan, de eszes Markalf tréfabeszédeit. Szép a könyv lapját díszítő fametszet.

12

Károlyi Gáspár (1530–1591) gönci református esperes készítette a Biblia első teljes magyar nyelvű fordítását. E nagy művet 1590-ben nyomtatták ki Vizsolyban.

13

Szepesi Csombor Márton (1595–1622) írta az első magyar nyelvű útleírást. 1616-ban indult útnak, s két és fél év alatt bejárta Nyugat-Európát. Munkája *Europica varietas* címmel 1620-ban jelent meg Kassán.

14

A 16. század legnagyobb magyar költő-egyéniségének, Balassi Bálintnak (1554–1594) a versei sokáig csak kéziratban terjedtek. Nyomtatásban először 1635 táján jelent meg belőlük kisebb gyűjtemény.

15

A 17. század három részre szakadt Magyarországot sok háború dúlta, ezért több nagy jelentőségű magyar könyv külföldön került ki sajtó alól. Például Zrínyi Miklós (1620–1664) eposzát, a Szigeti veszedelmet is Bécsben nyomtatták ki 1651-ben.

16

Apáczai Csere János (1625–1659) Magyar encyclopaediája Utrechtben jelent meg 1655-ben. (A címlap évszáma

téves.) Apáczai Csere Descartes filozófiájának híve volt, és művével a 17. századi polgári művelődési mozgalmak magyarországi meggyökereztetéséért küzdött.

17

A jezsuiták nagyszombati nyomdája az ellenreformációt szolgálta, de az egyházi műveken kívül kiadott tudományos munkákat is. Itt jelent meg 1691-ben Szentiványi Márton (1633–1705) jezsuita egyetemi tanár latin nyelven írt tudományos cikkeinek gyűjteménye is.

18

Pápai-Páriz Ferenc (1649–1716) Pax corporis című munkája az első magyar nyelvű gyakorlati orvostan. Több kiadást is megért, Tótfalusi Kis Miklós is kinyomtatta.

19

Tótfalusi Kis Miklós (1650–1702), a legnagyobb magyar nyomdász, Hollandiából 1689-ben tért haza Erdélybe. Kolozsvári nyomdájából sok szép kivitelű, hasznos olvasmány került ki, egyebek közt a Hármass istoria, amelyet Tótfalusi művészi szépségű címlapképpel ellátva adott ki.

20

Sajnovics János (1733–1785) jezsuita szerzetes tanár 1768-ban Norvégia északi részében és Vardö szigetén járva, felfigyelt a magyar és a lapp nyelv közös elemeire. Erről írt beszámolója a finnugor nyelvhasználat első jelentős műve.

21

Dugonics András (1740–1818) piarista matematika tanár 1788-ban megjelent *Etelka* című regénye – a kritika kifogásai ellenére – nagy közönségsikert aratott. Két kötetének szép barokk stílusú címlapképeit legkiválóbb 18. századi rézmetszőnk, Tischler Antal készítette.

22

A felvilágosodás kori magyar irodalom legnagyobb költője Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805). 1799-ben írt nagy-sikerű vígposza: a *Dorottya* először Bécsben jelent meg.

23

Csokonai debreceni baráti köréhez tartozott Fazekas Mihály (1766–1828), aki 1804-ben megírta a *Lúdas Matyi*

című elbeszélő költeményt. Ennek paraszti hőse szembe-
száll a földesúri elnyomással. Itt az 1817. évi kiadás cím-
lapját és egyik illusztrációját mutatjuk be.

24

A költő Virág Benedeknek (1754–1830) legnagyobb hatású
munkája egy tudományos mű volt, a Magyar századok,
amelyben Magyarország történetét adta elő 1526-ig, a
mohácsi csata évéig.

25

Kazinczy Ferenc (1759–1831), a felvilágosodás korának
irodalmi vezéralakja, nemcsak író, irodalomszervező és
nyelvújító volt, hanem ő irányította munkáinak tipografi-
zálsát is. Hozzáértéséről tanúskodik a bemutatott két
klasszicizáló stílusú címlap is.

26

Vörösmarty Mihály (1800–1855) múltidéző, romantikus eposza, a honfoglalást megéneklő Zalán futása nagy visszhangra talált kortársai körében. Az 1825-ben Pesten megjelent kötet címlapja is romantikus stílusú.

27

Az 1830-as évek elején időszerűvé vált társadalmi reformok kifejtését többek közt Wesselényi Miklós Balítéletek című munkájában találták meg az olvasók. (Bukarest feltüntése a könyv címlapján a cenzúra megtévesztését célzó hamis adat, a mű Lipcsében jelent meg.)

28

A szellemi élet reformkori fellendülése idején a felhalmozódott nagy könyvgyűjtemények elhelyezésére több könyvtár

épült Magyarországon. A pannonhalmi Benedek-rendi apátság nagyméretű könyvtárát 1824–32 között építették Engel József (1776–1827) tervei alapján.

29

A sárospataki Református Kollégium könyvtártermét Pollack Mihály (1773–1855) tervezte. Ez az oszlopgalériás terem a hazai belsőépítészet egyik legszebb klasszicista alkotása.

30

Petőfi Sándor (1823–1849) mindössze ötéves költői múltra tekinthetett vissza 1847-ben, amikor összes versei egy kötetbe gyűjtve megjelentek. Verseiből ekkor már a tudatos forradalmár hangja szólt.

31

Arany János (1817–1882) a szabadságharc bukását követő Habsburg-önkényuralom idején írta történelmi tárgyú balladáit, amelyekben a helytállásra mutatott példát a nemzetnek. A balladák díszkiadását Zichy Mihály illusztrálta.

32

A magyar drámaírás legnagyobb múlt századi alkotása Madách Imre (1823–1864) remekműve, Az ember tragédiája. Díszkiadásából a bizánci szín illusztrációját mutatjuk be, amelyet szintén Zichy Mihály rajzolt.

33

Jókai Mór (1825–1904), a legtermékenyebb magyar elbeszélő, akinek művei – 1894-ben ünnepelt félszázados írói

jubileuma alkalmából – száz kötetes nemzeti díszkiadásban jelentek meg. A képen az Aranyember címlapját látjuk.

34

A népszerűségben Jókaival vetekedő, másik nagy prózaírónk Mikszáth Kálmán (1847–1910). Humoros hangon ugyan, de kemény bírálatot mondott kora társadalmáról. Beszterce ostroma című regényében az idejét múlt feudális világ önkényeskedéseit gúnyolta ki.

35

Új korszakot nyitott a magyar irodalomban Ady Endre (1877–1919) fellépése és a Nyugat című folyóirat megindulása (1908). Ady verskötetei 1906-tól kezdve gyors

egymásutánban jelentek meg – a korra jellemző, szecsesz-
sziós címlapokkal.

36

A Nyugat első nemzedékének Ady és Móricz után két leg-
kiemelkedőbb tagja: Babits Mihály (1883–1941) és Kosz-
tolányi Dezső (1885–1936) volt. A bemutatott Babits-kötet
1911-ben, Kosztolányi Mágia című verskötete 1912-ben
jelent meg.

37

A marxizmus első tudományos művelője Magyarországon
Szabó Ervin (1877–1918). A tőke és a munka harca című
könyvét 1911-ben írta, s ez a mű 1919-ben, a Magyar Ta-
nácsköztársaság alatt már 3. kiadásban került az olvasók
kezébe.

38

A gyomai Kner-nyomda a két világháború között a tipográfia mesterműveit állította elő. A nemzetközi elismerést kiérdemlő szép kiadványokat Kner Imre (1890–1945) tipografizálta. Nyomdajegyüket Kozma Lajos rajzolta. A Kner Klasszikusok közül a Balassi-kötet címlapját mutatjuk be.

39

Krúdy Gyula (1878–1933) 1910-ben kezdte írni a Szindbád-novellákat, és 1913-ban jelent meg nagysikerű regénye: A vörös postakocsi. Figyeljük meg, hogy a békéscsabai Tevan-nyomda milyen szép címlappal adta ki az Aranykézutcai szép napok-at (1926).

40

Móricz Zsigmond (1879–1942) a magyar parasztság és a kisvárosi emberek lefojtott életének mesteri ábrázolója. Itt nagy történeti regényének, a Tündéerkertnek és a Rózsa Sándorról írt regénye első kötetének címlapját mutatjuk be.

41

E két szerény külsejű kötet a korszak legnagyobb költőjének, József Attilának (1905–1937) a verseit tartalmazza. Az 1935-ben megjelent Nagyon fáj című kötetben antifasiszta verseit találjuk.

42

A második világháborúban a magyar városok közül a főváros szenvedte a legtöbb kárt. Erről vall a Zádor István rajzaiból összeállított Budapest 1945 című kötet.

Az ország teljes felszabadulása után az élet minden területén megindult az újjáépítés. Így a nyomdák helyreállítását hamarosan a könyvkiadás erőteljes fellendülése követte.

43

A felszabadulás után megjelent sok szép kiadvány közül is kiemelkedik az a kötet, amely Anatole France egyik regényének magyar fordítását, a Nyársforgató Jakab meséit tartalmazza. Első kiadása Tevan Andor (1889–1955) békéscsabai nyomdájában készült. Színes illusztrációit Hincz Gyula rajzolta.

44

A magyar ifjúsági irodalom világsikert aratott alkotása Molnár Ferenc (1878–1952) 1907-ben írt regénye: A Pál utcai fiúk. Sok grafikus készített hozzá illusztrációkat, de

valamennyi közül a leghitelesebbek Reich Károly színes rajzai.

45

A művészi igényű könyvtervezés már általános követelményé lett. Erről tanúskodik Illyés Gyula legújabb verskötetének címlapja, Karinthy Ferenc elbeszélés-kötetének Bartha László tervezte borítója és Nagy László műfordításainak borítólapja, amelyet Kondor Béla festett.

46

Napjainkban – a társadalmi igényeknek megfelelően – a magyar könyvkiadás egészéből jelentékenyen nagyobb a tudományos művek és szakkönyvek részesedése, mint a szépirodalomé. Erre utalunk egy kémiai és egy építészeti szakkönyv bemutatásával.

47

A természettudományi, a műszaki vagy a mezőgazdasági szakkönyvek ugyanolyan gondos és ízléses kiállításban jelennek meg, akár csak a művészeti kiadványok. Erről tanúsodik az itt látható két könyv; a szőlőtermesztési és a biofizikai tárgyú is.

48

A régészeti és a történelmi tanulmányok java része mintaszerűen megtervezett, gazdagon illusztrált kötetekben lát napvilágot. Példaként bemutatjuk László Gyula és Zolnay László egy-egy munkáját.

49

A magyar zeneszerzők és előadóművészek már kivívták a nemzetközi elismerést, s erre törekszik a magyar zene-

tudományi könyvkiadás is. A sok kitűnő zenei szakkönyvből mindössze kettőt idézhetünk: ezek a Beethovenről és Kodályról legújabban megjelent könyvek.

50

Sorozatunkat két művészeti kiadvány: a Magyar festészet a XX. században és Barcsay Jenő: Művészeti anatómia c. munkája zárja. E művek fémjelzik a magyar könyvkiadás magas színvonalát, amelyet könyveink külföldi sikere is bizonyít.

Vége

Diafilm hny. 2045-60